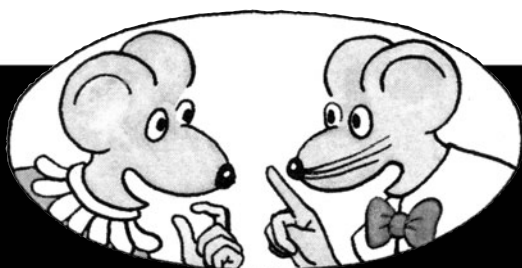

5/5/05

25 Kč

Tomáš
Kubíček
o Škvoreckém

STR. 6

Hitlerova, nebo
Stalinova
válka

STR. 8

Čtenář
poezie
Jarobal

STR. 11

P. Hrtánek
o Křesadlovi
a Jandourkovi

STR. 12

Verše
Jiřího
Šalamouna

STR. 17

SEDĚT NA ROZHRAŇÍ

Rozhovor se Stanislavem Komárkem

foto Beďřích Vámoła

STANISLAV KOMÁREK SE NARODIL 6. 8. 1958, VYSTUDOVAL BIOLOGII NA PŘÍRODOVĚDECKÉ FAKULTĚ UK. ROKY 1983–1990 STRÁVIL V EMIGRACI VE VÍDNI. OD ROKU 1990 PŮSOBÍ NA UK, DNES NA FHS UK A PŘF UK. OD ROKU 2001 JE PROFESOREM FILOZOFIE A DĚJIN PŘÍRODNÍCH VĚD. CESTUJE PO BALKÁNĚ, STŘEDNÍM I DÁLNĚM VÝCHODĚ, SEVERNÍ I LATINSKÉ AMERICE. VYDAL DĚJINY BIOLOGICKÉHO MYŠLENÍ (VESMÍR, 1997), LIDSKÁ PŘÍROZENOST (VESMÍR, 1998), PŘÍRODA A KULTURA (VESMÍR, 2000), MIMIKRY, APOSEMATISMUS A PŘÍBUZNÉ JEVY (VESMÍR, 2000), STO ESEJŮ O PŘÍRODĚ A SPOLEČNOSTI (VESMÍR, 1995), HLAVOU DOLŮ (VESMÍR, 1999), PITEVNÍ PRAKTIKUM PRO POKROČILÉ (PETROV, 2000) A MÍR S MLOKY (PETROV, 2003), BÁSNICKÉ SBÍRKY KARTOGRAFIE (ALFA, VÍDEŇ 1986), KALIGRAFIE (GRYF, 1994) A HOLOGRAFIE (GRYF, 1998) A ROMÁNY OPŠLSTISOVA NADACE (PETROV, 2002) A ČERNÝ DOMEČEK (PETROV, 2004). DALŠÍ KNIHY SE CHYSTAJÍ V NAKLADATELSTVÍ MLADÁ FRONTA A PETROV, OHLÁŠEN JE TĚŽ ROZEPSANÝ ROMÁN MANDARÍNI.

Jsi autorem poezie, prózy, publikuješ své úvahy o světě ve formě drobných esejů či fejetonů, píšeš i rozsáhlejší vědecké práce. Jaký máš k jednotlivým druhům textů vztah? Jsou pro tebe některé z těchto žánrů významnější než jiné?

Dlužno dodat, že poezii už nepíšu, můj pramen poezie vyschl v roce 1999.

Že to víš tak přesně? Váže se toto „vyschnutí“ k nějaké události v tvém životě?

On už předtím slábl, a tohoto roku vyschl do-

cela. Tento rok je zapasován mezi rok 1998, kdy mi zemřela matka i babička, a rok 2000, kdy probíhalo řízení k mému jmenování profesorem, tak věru nevím.

OPŠLSTIS

(neslušná říkanka z Pobaltí)

Šlujbl šplske vyšlismaz
ochlechtešu pyžli z mas?
Opšlstienne purzalis
mlšuliž-li hurza liz?

(Z folkloristicko-sběratelské
činnosti Stanislava Komárka)

pokračování na straně 4

SEDĚT NA ROZHRAŇÍ

V té době jsi začal psát prózu?

Ano, zjevně se to nějak vyměnilo. Skončila postpuberta a začalo období prozaické. Ale k tvé předchozí otázce: Já považuji tvorbu textů, resp. zacházení se slovy a „zachycování světa“ do nich za jeden proces a je mi celkem jedno, zda jde o články vědecké, populárněvědecké, esejistické či o tzv. prózu. Koneckonců mé dva romány lze chápat buď jako romány s esejistickými vložkami, anebo jako dlouhé eseje s krátkými vložkami dějovými.

To je právě věc, z které jsou mnozí recenzenti docela popletení, buď ti vyčítají tu esejistickou část, anebo tu beletristickou, případně postupně obě.

To už je jejich problém, těžko psát bytostně jinak, jak by si někteří rádi objednali. Ona ta recenzní činnost obecně bývá někdy zajímavým jevištěm recenzentových projekcí. To, čeho si nevšimneme u sebe, rádi postřehneme u jiného, případně mu to podsuneme. K vyvolání určité projekce většinou stačí velmi malá dávka téhož – Jung říká, že objekt, na nějž projekujeme, musí mít tzv. háčky, alespoň nějaký náznak dané vlastnosti – na projekci naší lakoty musí být soused Novák aspoň trochu šetrný.

Čili ohlasy na svou tvorbu nijak zvlášť silně neprožíváš.

Byl bych pokrytec, kdybych tvrdil, že mne kladné ohlasy netěší, většina recenzí ostatně byla kladná. Ale člověk musí nějakým způsobem zůstat věrný sám sobě a tomu, co má za správné, ať už je z toho prospěch nebo škoda. Kdybych měl dát na dobré rady svého okolí, jistě bych podnes někomu myl zkumavky. Vždy se najde někdo, kdo nás má chuť zaříkávat či připřáhnout před svou káru – to už k životu jaksi patří a není třeba se tím znepokojovat.

Ale případně literární či akademické trofeje ti nijak zvlášť nevdají?

Ne, byť vím, že je to světská marnost. Člověk si vždy musí připomenout, kolik hlupáků akademické či literární trofeje v minulosti získalo a že takové věci ještě nejsou poukážkou na Parnas. Naopak celá řada podnětných literátů a myslitelů zahynula i hladu. Přítomná doba má dojem, že význam jakéhokoli konání je dán právě a jen jeho ohlasy: Kniha má právě takovou hodnotu, kolik exemplářů se jí prodalo, sledujeme potleskometry, peplemetry... Ostatně sám princip demokracie z toho vychází – je to dílem dobře a dílem zle.

Zdenko Pavelka v recenzi na tvůj *Černý domeček* píše, žeš byl v emigraci právě tak dlouho, abys získal odstup a zároveň neztratil empatii k českému národu. Dá se říci, žeš touto zkušeností získal odstup a neztratil empatii také sám k sobě?

Doufejme, že trochu ano. Odstup je asi ta nejlepší věc, která se může člověku přihodit. Vždycky by mohl být ještě větší a bylo by to ku prospěchu a sebelibosti je třeba hasit dřív než požár, mám-li parafrázovat Herakleita, byť většina české literatury naopak stojí na rozrušování se vlastními bebíčky. Když se na autorově Pupíku objeví Pupínek, stává se to pro něj světodějnou událostí. Ve skutečnosti však ale ani smrt Josifa Vissarionoviče světem nijak zvlášť neotřásla – krásy na Rusi dojily následujícího dne neméně než předtím.

Oblíbená recenzentská figura je „stopování vlivů“ – v souvislosti s tvou prózou se objevují jména jako Jan Křesadlo a Umberto Eco. Máš rád jejich texty? Cítíš se s nimi nějak spřízněn?

Ale ona ta vlivologie je obecně trochu scestná, kdybychom všichni někomu nebyli podob-

ni bytostným založením, nikdy bychom s chutí nepsali ani vzdáleně analogicky.

Křesadlo jsem četl, Umberta Eca méně. Křesadlo se podle mne ve svých nejlepších věcech ještě dočká posmrtné popularity. On napsal také řadu věcí slabých, ale je to můj literární oblíbenec. Křesadlový *Mrchopěvce* a *Fugu trium* jsem četl ještě ve Vídni, někdy i v tramvaji cestou do úřadu, a hlasitě jsem se smál, což je v tomto městečku úkaz řídký. Křesadlo jsem osobně nikdy neviděl, ale domnívám se, že psaní autorů ovlivněných vědeckým nebo lékařským prostředím musí být vpsledku trochu podobné. Několik lidí mi zas říkalo, že moje básničky jsou podobné básním Palivcovým – když se nad tím zamyslím, musím jim dát trochu za pravdu, Josefa Palivce jsem však před napsáním svých básní nečetl...

Které autory ještě rád čteš?

Z německy psané literatury je to určitě Patrick Süskind, Reiner Maria Rilke, Georg Trakl... Poslední dobou čtu beletrii dost málo. Nedávno jsem si konečně přečetl Kazantzakisova *Krista znovu ukřižovaného* a nabyl jsem dojmu, že se jedná o vůbec nejlepší prozaické dílo, jaké jsem kdy měl v ruce. Mám podezření, že v celé české próze není vůbec nic, co by s ním sneslo srovnání. A přítom novofečká literatura je také malá.

Čím je ta kniha tak dobrá? Co vlastně od literatury čekáš jako čtenář?

Asi to, aby mi odpovídala na některé otázky o člověku a o světě, v kterých mám méně jasno než autor. Také jsem vždy oceňoval výstižné zobrazení doby a prostředí. Docela rád si kvůli tomu čtu třeba prózy Karla Klostermanna, což je člověk řekněme etnický neurčitý – jeho otec byl šumavský Němec, matka byla Francouzka, on sám psal česky. Byl neoblíben oběma národy. Jeho romány považuji za strhující dobové svědectví, líbí se mi víc než třeba romány jeho současníka Ěmily Zoly. Samozřejmě v nich najdeme takové to tradiční schéma – hodní jsou odměněni a zlí potrestáni rychleji, než odpovídá realu, ale vždycky bych měl nutkání některé z jeho románů převyprávět, zkrátit a vydat.

To byl vlastně také člověk z rozhraní dvou prostředí, aniž do některého z nich skutečně patřil, od obou měl jakýsi odstup...

Snad ano, ona ta rozhraní, jak už jsem kdysi napsal, jsou nejzajímavější a také nejrizikovější: Nejvíce jahod i nejvíce zmijí najdeme vždy na okraji lesa. I mým životním osudem je zřejmě na různých rozhraních sedět: Ani Čech, ani Rakušan, zároveň biolog i filozof, literát i vysokoškolský kantor.

Ale ještě k tomu, co bych čekal od literatury. Trochu mě mrzí, že se v současné české próze jaksi rozpadla někdejší jednota světa.

Jak to myslíš?

Člověk v dnešní době prožívá např. riziko v kasinu při hraní rulety, což je riziko poněkud vypreparované, a potom zas třeba jistotu v pojistovně. V reálném světě se oboje skládá do takové zvláštní směsice, která teprve dává smysl. Podobně se literatura do značné míry rozpadla jednak na takovou tu každodennost – romány o tom, jak se opil a jaké sexuální dobrodružství potkalo Vomáčku, když se večer vrátil z fabriky, jednak na vyprávění o tom, co zažil král elfů se svým doprovodem, když jel vysvobodit čaroděje do země Bordor. A toto rozštěpení nám jaksi zastírá výhled na drama světa jako celku. Pokud onu jednotu v nějaké knize najdu, vždy mne to v pozitivním slova smyslu rozruší.

V čem vidíš příčinu rozpadu jednoty světa v současné české próze?

Rozhovor se Stanislavem Komárkem

Určitě v tom hraje roli i móda, napodobování, lokální tradice... Myslím, že smysl pro celek utrpěl obecně, nejen v literatuře, a není zbytečná práce vynaložit trochu námahy na jeho rehabilitaci. Není nic odpudivějšího než specialista na cokoli, byť je to zajisté nejkratší cesta k úspěchu.

Vrátila bych se ještě k literatuře – mluvils o tom, co očekáváš od prózy. Co hledáš v poezii, to je přece jen něco trochu jiného, ne?

Obávám se, že není, jen se to děje jinými prostředky. Poezie je starší než próza, archaičtější. Dokonce i v životě jednotlivých lidí většinou přichází a odchází dřív než próza. Časově poezie předcházela próze jak celosvětově, tak v jednotlivých literaturách. Představa, že se Vrchlický masově četl a psaním poezie se užíval, je pro nás už velmi zvláštní. Poezie je dnes na okraji literárního dění, možná k svému rozkvětu vyžaduje určitou míru společenské nesvobody. Náš poslední básník-prorok Karel Kryl nepřežil o mnoho pád komunismu, sám sebe odklidil, s konsekvencí sobě vlastní. V dobách prosperity a alespoň určité svobody slova poezie jako by ztratila své výsadní postavení. Ona je také mnohem destruktivnější než próza, všimni si, že nadání k poezii se ani v nejmenším nedědí – poezie je vlastně formou pomalé kultivované sebedestrukce. Je také minimum básníků, kteří by psali kvalitní poezii od mládí do pokročilého věku. Poezie je archaická také v tom, že mezi básníky většinou neexistuje něco jako výměna zkušeností nebo nezaujatá přátelství, básníci se buď můžou navzájem pomlouvat, anebo se spolu opíjet, ale těžko uslyšíš: „Dobrý den, pane kolego, tak copak jste zase napsal nového, hm, zajímavé, zajímavé...“ Poezie si mezi sebou vyřizuje účty sekeromlatem, je to něco jako z doby bronzové. (Byl to právě pozdní bronz v Řecku, kdy vznikaly homérické eposy.) Jak už jsem naznačil, nejlepší léta básníkovy jsou většinou (samozřejmě až na vzácné výjimky) mezi třináctým a třicátým rokem, nejlepší léta prozaikova mezi padesátým a šedesátým – to je jistě hodno zamyslení.

Podle tebe tedy existuje jakási analogie mezi vývojem jedince a vývojem literatury jako celku. Máš pocit, že věk poezie, který je spojen s mládím a pubertální destrukcí, má česká literatura za sebou a přichází prozaické období?

To se nedá říct takhle generálně, co my víme, jakou roli bude hrát poezie ve všečinsky dominovaném světě? Spíš je nápadné, jak v kratších časových intervalech vždy následuje próza až za poezií – podobně jako v individuálním vývoji.

A potom co? Paměti a závěť?

To si netroufám říci, ale literatura rozhodně spěje k tomu, že se bude jednat o takovou exkluzivní zájmovou činnost, podobnou činnosti kaktusářů, kteří si mění své výpěstky na burzách... Ona samozřejmě nezanikne, ale už teď se stává takovým minoritním rozmarem.

Abychom ji tímto bonmotem příliš rychle nespáchli – může být podle tebe literatura přece jen ještě v dnešní době společnosti nějak užitečná?

Je otázka, co všechno za literaturu považujeme, zda beletrii v nejužším slova smyslu... Já mám takový paradoxní dojem, že dnešní dobou nejvíce hýbají knihy na pomezí popularizace či beletrie, a něčeho dalšího. Celá řada knih, které nějak pohnuly společností, má v sobě také něco z dokumentu... Postmoderní doba stírá hranice mezi žánry, postmoderní texty jsou jak-

si dežánrované, což některé jedince vyvádí z míry. Ale doba je taková a adekvátní textotvorba je snad právě tohoto typu. Jestli by to byla právě „čistá“ poezie či próza, co strádajícímu lidstvu nejvíce chybí, to si nejsem zcela jist. Koneckonců doba největší slávy povídek a románů, devatenácté století, je již za námi.

Zdá se mi, že ono „hýbání světem“ měříš teď spíš kvantitativně. Dejme tomu, že i dnes někde vzniká krásná literatura, která sice nemá masovou čtenářskou základnu, ale přesto: Má podle tebe nějaký význam – třeba i pro lidi, kteří ji nečtou?

Povaha doby je spíše taková, že co nehýbe velkými masami lidí, nehýbe prakticky vůbec ničím. Ale druhá půlka pravdy je ta, že co ovlivňuje malé skupinky budoucích myslitelů, literátů, filmařů apod., nějakým způsobem působí také velmi silně. Ukazuje se teprve po letech, co vlastně mělo zásadní vliv na společenské dění a co nemělo. Před lety se v Jeruzalémě jistá večere několika židovských sektářů jevila být večerí definitivně poslední, další vývoj událostí dobře známe. Potíž je ta, že bez časového odstupu nikdy nepoznáme, co významné je a co není. Už to, že se každým rokem objeví nějaký epochální román a dalším rokem se o něm neví, ukazuje, že to s tou epochálností přece jen nebylo tak otfásající.

Ovšem psaní je v jistém smyslu také takovou tou drobnou prací, především drobnou prací na sobě. Psaním literatury – ať už beletrie nebo skript – si autor rovná myšlenky. To se týká i poezie. A to je strašně důležitá činnost, kterou jiným způsobem neuděláme. Že to potom někdo chce tisknout nebo číst, je sice hezké, ale my zapomínáme na to, co se třeba v Asii běžně ví, totiž že umění je v ideálním případě cestou vlastního vývoje, tedy osvobození. Jeden cvičí tchaj-ťi, druhý píše básně a třetí maluje obrazy. Ale většina Asiátů (a koneckonců i Evropanů) z těchto činností nic nemá. V tom vidím vlastní smysl poezie a literatury.

Osvobození totiž přichází zevnitř, ne zvenku. Pokud nám někdo dá svobodu zvenku, není nám nic platná, nevíme, co bychom si s ní počali. Začíná onou drobnou prací na sobě a rád přiznám, že primárně píše z těchto důvodů. Jiní by třeba otáčeli modlitebními mlýnky, ale koneckonců ani věda, která v tiché pílí cosi kutí v laboratoři nebo v archivu, také není činností příliš jiné povahy.

Možná díky tomu, že tvá publikační činnost je těžko zařaditelná, figuruješ na internetu jako muž mnoha nálepek. Viděla jsem dokonce označení „cestovatel Stanislav Komárek“. Cítíš se být cestovatelem? Co tě k tak rozsáhlému cestování vlastně pudí?

Mé cestování začalo sběrnými exkurzemi na Balkán. Postupně jsem však zjistil, že mnohem zajímavější než rumunští noční motýli je pro mne ceauceskovský paradržkulovský režim a úplně jiná tradice, ovlivněná osmanskou říší. Ostatně všechno zajímavé, na co v životě narazíme, bývá většinou nezamýšleným vedlejším produktem toho, po čem jsme původně toužili.

Cestoval jsem vždycky rád a mnoho mi to přinášelo, ostatně drtivou většinu peněz, které jsem kdy měl, jsem investoval do cestování. Blažení ti, kteří si rozmanité věci uvědomí na chatě v Brdech, já k nim ale nepatřím. Mnoho cest, zvláště mimo Evropu, pro mne znamenalo nějaký zásadní životní přelom. Je těžké pouštět se do reflexe prostředí či společnosti, pokud z ní nevytáhneme paty. Je to trochu podobné etologickým pozorováním lorenzovského typu či světa Ezopových bajek: vidíme-li žárlivost u divokých hus, lépe si jí pak všimneme ve vlastní rodině. Analogicky když pozorujeme

nějaký společenský jev u domorodců na Celebesu, lépe si ho pak všimneme ve svém rodném městě. Je zkrátka těžší něco uchopit, jestliže jsme neviděli jinou variantu téhož. Samozřejmě i v Peru mají lidé ruce a nohy a ptáci křídla a zobáky – přesto v jednotlivých parametrech se značně liší. Pro člověka, který se zajímá jen o matematiku, by asi i cesta na Mars byla zbytečná...

Potvrdilo se ti z této perspektivy, že existuje něco jako národní povaha? Asi budeme mluvit o nějakých modelech, ale nevdí...

Národní povaha existuje, ale není to něco, co by nutně muselo potřeřit každého jedince – v každém národě jsou jedinci vybarvení typicky a netypicky. Národní povahy se v průběhu času mění, byť pomalu. Česká národní povaha doby husitské a povaha 80. let dvacátého století byla jiná, německá povaha doby romantismu a nacismu byla také jiná, národní povaha je vždycky do jisté míry *tady a teď*. V dobách, které by ještě více než dnes dbaly na politickou korektnost, by se o podobných věcech téměř nesmělo mluvit, ale to není dobrý přístup, zastírá nám totiž, že lidství má mnoho stránek – a není-li někdo po všech stránkách stejný jako my, nic mu to přeče na jeho lidství neubírá. Kdysi na to církev pamatovala obratem, že každý člověk je stvořen k obrazu božimu. Dnes když někdo nemá předpisové IQ, myslí se hned, že je diskriminován. To je trochu cesta do pekel.

Jaká je tedy česká povaha? Jak se v průběhu času mění? Našel jsi ve světě nějakou podobnou?

Všechny malé evropské národy jsou podobné. Pokud jsem měl možnost srovnání s Pobaltím, Litevci, Lotyšci a Estonci, tak přes jazykovou a v podstatě i geografickou odlehlost tam byla podoba značná. Česká národní povaha je také velmi podobná povaze německé a rakouské, což se s oblibou podceňuje. Kdybych ji měl nějak charakterizovat, nepochybně k ní patří schopnost předjímání budoucích věcí a minimalizace ztrát, ta vynikne např. srovnáním české a polské historie za druhé světové války. Koneckonců i nástup komunismu zde proběhl nekrvavě, stejně jeho pád. V Indonésii nám nikdo nechtěl věřit, že rozdělení Československa nepředcházela dlouhá krvavá občanská válka v horách. Tento rys české povahy lze hodnotit negativně i pozitivně, pro každou věc se dají vždy najít dvě jména, jedno lichotivé a jedno potupné. Ta lepší interpretace by mohla znít tak, že jsme dědicové Petra Chelčického a jeho preghándiovské strategie neodporování zlu násilím, ta horší, že jde o vypočítavou zbabělost (v souladu s vídeňským aristokratickým úslovím, které praví, že Čech je buď lokaj, anebo hulvát). Rozhodně jsme na evropské poměry národ nadprůměrně vzdělaný a kulturně zainteresovaný, také svými měřítky malý a malometrážní. Výrazně jiné národní povahy nám připadají trochu mrazivě hrozné. Obecně třeba velké národy, které mají určité tendence k světodějnosti i za cenu velkých ztrát – mír udržíme, i kdyby neměl zůstat kámen na kameni. Ony ty národní povahy do jisté míry souvisejí s velikostí – myši a drobní vačnatci jsou také konstrukčně podobní, a totéž platí i o brontosaurech, slonech, nosorožcích a dalších velkých býložravých kolosech.

Jiná nálepka, na kterou jsem v souvislosti s tvou osobou narazila, je „ekolog“. Jsi ekolog? Máš rád zvířata?

Mám, a proto doma žádná nechovám, ale „ekolog“ zvířata rád mít nutně nemusí. Ekologický aktivista rozhodně nejsem, byť do ekologických časopisů někdy přispívám a tato problematika mě živě zajímá – tj. problematika vztahu člověka k živým bytostem, ke krajině, k ochraně přírody, ochraně druhů i ochraně zvířat individuálně. Ale nikdy jsem nebyl schopen v první linii osvobodovat laboratorní potkany ani se připoutávat k plotům jaderných elektrár-

ren. Domnívám se, že intelektuál má vyzývat k mírnosti, myšlenkové střídmosti a rozumnosti, tj. jakžtakž harmonickému propojení racionality s emocionalitou, a že se nemá účastnit každodenní politiky. Možná je to nápad spíše čínský než novověce evropský, ale těžko s tím budu co dělat.

Máš rád lidi?

Některé ano, některé méně. Lidé jsou pro mne ze všech živočichů nejzajímavější. Jednání s nimi je také nejrizikovější, pes nebo plž jsou proti člověku poměrně vypočitatelní, nepřerostou nám přes hlavu. Zacházet s člověkem je kolikrát ošemetnější než zacházet s živým tygrem, a v tom právě vidím specifický „raj“. Můj zájem se ostatně vyvíjel od živočichů a rostlin směrem k lidem. Člověk není živočišný druh jako jiné, byť to někteří moji kolegové tvrdí. Paviáni si nekladou otázky po smyslu bytí, aspoň o tom nemáme žádnou evidenci. Možná si je v nitru svého srdce i kladou, ale nepořádají o tom sympozia a nedá se to z jejich chování nijak odečíst.

Přesto ti živočišná říše slouží jako bohatý zdroj metafor, když mluvíš o té lidské...

Kdybys mě slyšela mluvit o zvířatech (aspoň těch vyšších), používám zas metafory ze života lidí. Jsme zkrátka se zvířaty soupodstatní, což není překvapivé.

Mluvíli jsme o jistém tvém odstupu od společnosti a od sebe – jaký máš vztah k morálce a dobovým konvencím?

Správně říkáš, že morálka je do značné míry dobová. Ve společnosti jiného typu může mít úplně jinou podobu než u nás tady a teď. Mění se samozřejmě také s časem, konvence u nás od roku 1988 do roku 1995 se změnily asi srovnatelně jako mezi lety 1800 a 1900. Slovo „convenire“ znamená společně vcházet. Také by se mělo šetřit moralizováním, neboť v typickém případě nejsme soudci svých bližních a přísnost, kterou na ně uplatňujeme, bychom především měli vydržet my sami. Já si myslím, že člověk má dobové konvence vycházet vsfíc do té míry, do jaké míry to dokáže se svým svědomím propojit, pubertální forma protestu proti konvencím je opatřit si punkový obleček a v něm veřejně provokovat. To jsem nedělal ani v dětství. Každá doba se ale dožaduje něčeho jako osobní statečnosti, i ta přítomná. Nedomnívám se, že bych byl kdovíjak osobně statečný, ale chtěl bych zdůraznit, že vždy v každé společnosti rychle a ochotně přispěchají ti, kteří nás rádi naší osobní svobody zbaví a připraví k svému jhu. Práce proti tomuto procesu je vždy záslužná, avšak otevřený odpor proti vrchnosti je prostředkem až krajním. Pořád je lepší konvenčním se zdát a nebýt, než nekonvenčně pouze navenek demonstrovat a při tom po ní v hloubi duše toužit. Konvence má i svou pozitivní stránku – koneckonců společnost stojí na šosácích a spořádaných občanech (i literát potřebuje masu obyvatel, kteří nejsou literáti). Já se nedomnívám, že je dobře, že se evropská intelektuální „škola“ obrátila jednoznačně proti státu a tradici.

Jaký je tvůj vztah k víře?

Dobry, ale na otázku po náboženském vyznání vždy žertem odpovídám, že jsem jungián. To, co o světě píše C. G. Jung, mi vždy nejlépe odpovídalo na otázky, které jsem si kladl. Náboženství pokládám za integrální součást všeho lidského konání. Nelze říct, že bych byl ve všem křesťan, natož praktikující. V lecčems zajímavá mi připadá i buddhistická tradice, s kterou jsem měl mnohokrát možnost se setkat v Asii, i islám má mnoho do sebe, zejména islámská mystika. Lidství začíná v podstatě tam, kde se objevují zřetelné náboženské praktiky – archeologové či paleontologové vidí hranici člověka dnešního typu tam, kde se objevují pohřby nebo pozůstatky nějakých rituálů. Ale náboženství má spoustu dalších forem – což není víra v pokrok a ekonomický růst náboženstvím?

Podle toho, jak si náboženství vymezíš...

Jako náboženská nebo metafyzická přesvědčení bych označil ta, která každodennost nepotvrzuje, nebo jim dokonce odporuje. To, že hlávkový salát je k jídlu, je celkem jasné i bez víry, ale fenomény jako reinkarnace, posmrtný život, atomární teorie hmoty nebo přesvědčení o nutnosti ekonomického růstu, ale i marxismus, nutnost vítězství dělnické třídy, to jsou typická, v některých případech sekulární, náboženství – něco, co v každodenním životě nemá evidenci, a je to tudíž předmětem víry. Každá doba má nějaká přesvědčení, která jsou všeobecně rozšířená. Ve středověku věřili bohatí i chudí, v existenci Boha křesťanského typu, pochybovači prakticky nebyli, spory se týkaly většinou jen toho, jak ho co nejlépe uctívat. Dnes je takovým všeobecně rozšířeným přesvědčením víra v nutnost ekonomického růstu – tomu také až na pár výstředníků věří všichni: bohatí věří, že budou ještě bohatší, chudí že budou méně chudí, vzdělání dostanou více peněz na grantech, nevzdělání více peněz na vzdělání, mocní že se udrží u moci, bezmocní že si nějakým způsobem polepší. Přitom každodenní zkušenost učí, že žádný strom neroste do nebe. Je to poněkud dlouhodobý experiment, ale zasadíme-li v mládí švestku, můžeme se o tom na sklonku života přesvědčit. Jediné, co se od vlády očekává, je to, že zajistí ekonomický růst, a to, že k němu dochází, je jakoby důkazem, že vládne správně. To je situace v dějinách naprosto ojedinělá, středověký společenský teoretik by asi nevěřicně kroutil hlavou, podle jeho zkušenosti ekonomika kolísala kolem nějakého nulového bodu, jeden rok se urodilo a druhý rok se neurodilo – ale představa neustálého přirůstání byla v té době asi dost výstřední.

Napsal jsi úvod ke knize *Rodinná terapie psychosomatických poruch* Ludmily Trapkové a Vladislava Chvály. Mluvíli jste o různých rozhraních, na kterých se s oblibou pohybeš – je takovým i psychosomatika?

Drtivá většina rozhraní nevzniká tak, jako se na břehu rybníka setkává voda a souš, ale rozhraní tvoří většinou trochu uměle jen nějaké naše pojmové páry: duše – tělo, humanita – přírodovědecké, levicové – pravicové, konzumní – ekologické atd. To jsou rozhraní, která jsme vytvořili naší duševní činností, ale ve skutečnosti jim nic neodpovídá. U nás samých věru nic neodpovídá dichotomií duše a těla, člověk je jeden. My ho tak interpretujeme, ale minimálně v předbuddhistických dobách Čína nic podobného neznala.

Přesto dnešní medicína se většinou věnuje izolovaně jen jednomu z těchto pólů, buď tělu, anebo psyché, ale málokdy skutečně vychází z toho, že člověk je jen jeden. Dalo by se říci, že psychosomatika je skoro něčím jako světovým názorem?

V podstatě ano. Slovo psychosomatika je podobně nepěkným slepencem jako třeba egoismus nebo sociálnětržní hospodářství, ale má tím být řečeno, že pohled na člověka je celkový, že ani jedna z těchto „složek“ nemá být upřednostňována před tou druhou.

Je to způsob percepcie světa, koneckonců moje oblíbená jungovská psychologie je také z tohoto kadlubu. Jung sám se psychosomatikou tak, jak je chápána dnes, zabýval jen okrajově, ale ono se jedná o celkový způsob čtení světa. O *Černém domečku* někdy žertem říkám, že jde o první český román s převážně psychosomatickou zápletkou. To je samozřejmě přehnané, ale tento moment je v něm zohledňován také. Ostatně biologii v nejširším slova smyslu bych také rád pěstoval jako nauku o živém, ne nutně jen mechanisticky, zahrnovala by zároveň i všechny humanitní obory, mimo by zůstala snad jen geologie, astronomie, případně nějaké formální disciplíny jako matematika. Literární vědu, muzikologii či kunsthistorii bych začlenil pod biologii – kdyby termity pořádali v termištích koncertech, asi bychom je také zahrnuli

pod etologii a nikoli pod muzikologii izolovaně stojící... Nějak zde ten celistvý pohled na svět i na člověka zkrátka chybí.

Lze-li tento „alternativní“, celostní pohled zobecnit a používat ke čtení světa, lze naopak i v rámci jednotlivých vědních (ale i jiných) disciplín přemýšlet nejen detailně, analyticky, ale také takto celostně?

Ona třeba „hypotéza Gaia“, přes některé své slabiny, je z tohoto okruhu úvah. Ono to možná není ani kdovíjak alternativní, dělit člověka na tělo a duši je v podstatě mnohem podivnější a méně vědecké než ho chápat jako něco kompaktního. Kupodivu se to zdaleka tolik neprosadilo, ale to, co jsme vyhodili oknem, se nám vrací dveřmi.

Asi je to o něco obtížnější způsob přemýšlení, riziko, že budeme úplně vedle, je trochu větší, ne? Čili vyžaduje i o trochu víc odpovědnosti a zmiňované osobní statečnosti...

Věda do jisté míry dělá totéž co úřad nebo průmyslová výroba: celek rozkládá tak dlouho, až jsou výsledné části snadno manipulovatelné. Jeden šroub dokáže utáhnout i poměrně neškolený člověk. Udělat skříň jako celek umí jen mistr truhlář. Nechci tím říci, že by si věda neřadala velmi dlouhého a specializovaného školení, ale je to vždy školení specialisty. Přes určité snahy se zatím nevede ve školské medicíně nijak výrazněji zavést alespoň jen možnost vyučování nějakého náhledu na celek.

Určitým náhledem na celek jsou také určité vědy (někdo jim říká neuctivé pavědy) jako grafologie nebo astrologie – jaký je tvůj vztah k těmto vědám, které jsou často terčem různých bojovníků za objektivitu?

Jako k uměním interpretačním. Je-li řečneme fyzika ukázkou novověké vědy, pak samozřejmě např. astrologie „vědou“ není. Ale oblastí lidské činnosti, kde se nejedná o „vědu“, a přesto jsou zajímavé, je spousta. Je ostatně vždy lepší používat pojmu „nauka“ – je to to, čemu se lze naučit, na rozdíl třeba od prorokování. Bojovníkům za objektivitu bych přál, aby se jim jí v co nejhojnější míře dostávalo. Ale pokud skeptici k východiskům jiných provází neochvějná víra v ta vlastní, neliší se tento postoj od jakéhokoliv výbojného náboženství.

Více než deset let působíš na katedře filozofie Přírodovědecké fakulty UK. Jak tě toto prostředí ovlivnilo?

Návratu do Čech jsem nikdy nelitoval, protože první léta na katedře vedené Zdeňkem Neubaue-rem byla neobyčejně zajímavá, Zdeňka Neubaue-ru jsem znal ještě z doby před revolucí z jedné jediné veřejné přednášky, kterou měl o portmannovské biologii. Tehdy jsem si myslel, že biologie tohoto typu bude v mnohem větším měřítku kvést na Západě. Pak jsem byl překvapen, že tam pouze někteří a pouze okrajově vůbec kdy o Portmannovi slyšeli. Tehdy jsem si ještě neuvědomoval, že interdisciplinarita a myšlenková nepředpojatost jsou věci poměrně křehké, netrvají dlouho a v tzv. ustálených společnostech jsou dosti raritní. Z tohoto hlediska musím říct, že jsem si prvních deseti let vskutku užil. Ale jara národů jsou krátká, když se teď podíváme do lesa, krásně tam rozkvétají sasanky, ale za 14 dní po nich nebude ani stopy. Z toho důvodu musí být člověk rád za všechno zajímavé, čeho byl svědkem. V pozdějších fázích jsou pak všichni opevnění ve svých malých skupinových pevnůstkách a navzájem kompetují – dřívě např. o přízeň Josifa Vissarionoviče, dnes o podíl na penězích daňových poplatníků. Už dlouhá léta jsem na poradách různých vysokých škol neslyšel mluvit o ničem jiném než o penězích. Je možná lépe, když se mluví o penězích než o ideologické čistotě. Ale ubíjející je to na každý pád. Musím poněkud smutně konstatovat, že truhlář, který umí udělat stůl, mi leckdy připadá společensky užitečnější než přední umělec umění administrovat.

Připravila BOŽENA SPRÁVCOVÁ